

Калимаҳои асосӣ: ҷанбаҳои илмӣ, хоҷагиҳои шахсии ёрирасон, амнияти гизоӣ, иқтисодии бозорӣ, даромади оилавӣ.

Хоҷагиҳои ёрирасони аҳолии захирахоро барои афзоиши истеҳсолоти бе иштироки давлат истифода мебаранд. Ин хусусан дар заминаи коҳишёбии умумии истеҳсолоти дар бахши аграрӣ ба таври равшан зоҳир карда мешавад, зеро истеҳсоли маҷмӯи маҳсулот дар хоҷагиҳои шахсии ёрирасон (ХШЁ) (бе назардошти ҳиссаи он) дар ин замина на танҳо коҳиш меёбад, балки ҳатто афзоиш меёбад. Чунин таъсири манфӣ баъзе кишварҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ, масалан, дар Русия низ мушоҳида мешавад. Дар ин бора олими рус К.В. Копач одилона ва дуруст қайд мекунад, ки ин нақши захиравии ХШЁ эҳтимолан тақвият меёбад, агар давлат истеҳсоли маҳсулоти зарурии озуқавориро дар хоҷагии ҷамъиятӣ ба таври кофӣ таъмин накунад. Ҳамзамон, дар сохтори истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ аз рӯи категорияҳои хоҷагиҳои истеҳсолкунанда тағйироти назаррас ба мушоҳида расиданд [1].

Бояд қайд кард, ки дар таъмини амнияти озуқаворӣ ХШЁ нақши муҳим мебозанд, ки даромади сокинони деҳотро ташаккул ва мукамал мегардонанд. Гузашта аз ин, ҳиссаи даромади оилаҳо аз ҳисоби хоҷагиҳои аҳолии назаррас аст. Маҳсусан дар ин бора солҳои 70-ум Г.И. Шмелёв қайд мекунад, ки хоҷагии шахсии ёрирасон дар маҷмӯъ барои иқтисодии миллии дорои хусусияти ёрирасон мебошад. Ҳамчунин ӯ баён месозад дар хусуси оилаҳо, ки дар ихтиёри худ қитъаҳои муайяни замин доранд ва дар он зироатҳои гуногуни кишоварзӣ кишт мекунад, метавонад талаботи оилаи худро ба маҳсулоти озуқаворӣ қисман таъмин кунанд [2].

Таҳқиқотҳо нишон доданд, ки дар тӯли даҳсолаи охир, тавре ки бисёре аз муаллифони (М.А. Бритков, С.А. Пчелинский) қайд мекунад, ХШЁ дар асл, нақши ёрирасонро аз даст медиҳад ва манбаи асосии даромади оила мегардад. Ин вазифа асосан бо ду роҳ иҷро карда мешавад: дар шакли гирифтани маҳсулот барои истеъмоли худӣ, инчунин дар шакли маблағи пулӣ аз фурӯши маҳсулоти истеҳсолшуда. Тибқи ақидаи Е.Г. Лисенко дар давраи гузариш ба иқтисоди бозорӣ ХШЁ шакли бештар возеҳи хоҷагидорӣ гардид, ки ба шароити наваҷудӣ мусоидат мекунад.

Ҳамин тариқ, сатҳи некуаҳволии аҳолии деҳот бо афзоиши истеҳсоли маҳсулот дар ХШЁ меафзояд, ки ин нақши муҳими ХШЁ-ро дар ташаккулёбии даромади сокинони деҳот нишон медиҳад. Ба ақидаи мо, бештар бо сабаби коҳиш ёфтани сатҳи зиндагии аҳолии деҳоти Тоҷикистон афзоиши истеҳсоли маҳсулотро дар ХШЁ метавон мушоҳида кард. Дар ин замина, дастгирии давлатии рушди ХШЁ дар Тоҷикистон, бешубҳа сазовори тавачҷуҳи зиёд аст.

Сабаби ин дар он аст, ки сатҳи зиндагии аҳолии деҳоти ҷумҳурӣ дар давоми даҳсолаҳои охир мустақиман аз рушди кофӣи ХШЁ вобаста аст. Дар ин маврид усулҳои иқтисодии ҳавасмандгардонии рушди ХШЁ нақши аввалиндараҷа доранд. Аз ҷониби дигар, ХШЁ дар таъмини суботи сатҳи бекорӣ дар маҳалли деҳоти Тоҷикистон нақши ҳалкунанда доранд.

Мушкилоти бекорӣ дар деҳот мубрам боқӣ мемонад ва бо гузаштан ба шаклҳои нави хоҷагидорӣ, ин метавонад ҳатто пуршиддат гардад. Ин мушкилот дар солҳои охир бо мавҷудияти ҷараёни муҳоҷирати меҳнатӣ ба кишварҳои ИДМ, ки дар байни онҳо муҳоҷирати меҳнатӣ ба Русия мавҷеи назаррасро ишғол мекунад, қатъан шудааст.

Таҳқиқотҳо нишон доданд, ки тамоюли хоҷагиҳои шахсии ёрирасон маҳсулнокии баландтари меҳнат ва самаранокии истеҳсолоти нисбат ба хоҷагиҳои коллективӣ тағйироти бунёдӣ бурда мешавад. Аз ин рӯ, пешниҳод шуд, ки мушкилоти амнияти озуқаворӣ тавассути таъҷиб ба хоҷагиҳои шахсии наздихавлигӣ ҳал карда шавад.

Оид ба масъалаи аҳамияти иҷтимоӣ иқтисодии ХШЁ В.В. Абдуллоев таҳқиқотҳои илмӣ бурдааст. Ин олим чунин мешуморад, ки тавассути марҳила ба марҳила рушд додани парвариши чорво ва зироатҳои кишоварзӣ дар хоҷагиҳои шахсии ёрирасон, инчунин фароҳам овардани шароит барои фаъолияти пурсамари онҳо, амнияти озуқаворӣ кишварро ба қадри имкон таъмин карда метавонад [3].

Дар таҳқиқотҳои худ, С. Исмоилов дуруст ва одилона қайд кардааст, ки қитъаҳои замин наздихавлигӣ захираи муҳими дохилӣ барои зиёд намудани таъминоти озуқаворӣ кишвар мебошанд. Мувофиқи ақидаи он, ки бояд бо он розӣ шуд, дақиқ муайян кардани ҷой ва нақши хоҷагиҳои шахсии ёрирасон дар сохтори истеҳсолоти маҳсулоти кишоварзӣ, дар таъмини амнияти озуқаворӣ кишвар ва минтақаҳои он зарур аст. Ин мушкилот инчунин барои дигар категорияҳои хоҷагиҳо, ки маҳсулоти озуқаворӣ истеҳсол мекунад, низ мубрам мебошад [4].

Ба ақидаи мо, дар шароити муосири иқтисодӣ нақши муҳим доштани хоҷагиҳои шахсии ёрирасон ҳамчун шакли «устуворӣ» -и истеҳсолоти кишоварзӣ, ки дар ояндаи наздик ҳамчун бахши асосии истеҳсолоти кишоварзӣ боқӣ хоҳад монд ва ҳатто истеҳсоли маҳсулоти кишоварзиро афзоиш медиҳад, инкор карда намешавад. Аз нуқтаи назари ояндаи дарозмуҳлат чунин хоҷагиҳоро наметавон ҳамчун яке аз самтҳои стратегии ташаккули сохтори ташкилии бахши аграрӣ баррасӣ намуд, зеро маҳсулоти истеҳсолшуда дар ХШЁ ҳаҷми коҳиши маҳсулотро дар корхонаҳои кишоварзӣ барқарор намекунад. Бо вучуди ин, чунин ҳаёлати муаллифони рус вазъи корро дар Тоҷикистон қомилан инъикос намекунад. Зеро тибқи омори бахши аграрии Тоҷикистон дар солҳои охир ХШЁ дар истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ мавҷеи пешбарӣ ишғол мекунад.

Бо назардошти таҷрибаи ислохотҳои гузарондашуда, ақидаҳои бисёр олимони (А. Н. Рассказов,

А.Н.Тарасов) бо ҳам мувофиқанд, ки тибқи онҳо истеҳсолкунандагони калони кишоварзӣ – хоҷагиҳои коллективӣ дар таъмини амнияти озуқаворӣ нақши ҳалкунанда доранд. Боқимонда категорияҳои истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ дар ин масъала нақши ғирирасонро хоҳанд бозид.

Аз тарафи дигар роҳи рушди самараноки хоҷагиҳои аҳоли бо дастгирии давлат имконият медиҳад, ки рақобатпазирии хоҷагидорӣ, сатҳи шугљнокӣ, даромади аҳолии деҳотро баланд карда, бисёр масъалаҳои иҷтимоии ҳудуди деҳотро ҳал ва беҳатарию экологию озуқавориро устувор созад. Аз ҷониби Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ- Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон эълон гардидани “Солҳои 2019- 2021 - солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва хунарҳои мардумӣ” ба ҳалли масъалаҳои зикршуда вобаста буда, аҳамияти муҳимдорард [5].

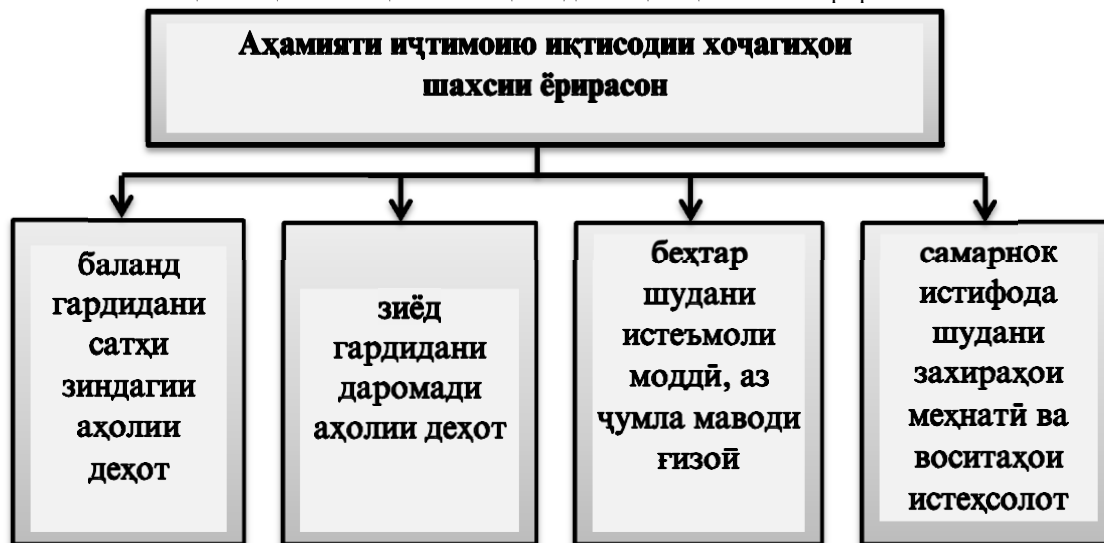
Мо тарафдори он нуктаи назарем, ки тибқи он оянда дар ҳалли масъалаи амнияти озуқаворӣ аз бахши коллективӣ вобаста аст. Хоҷагиҳои шахсии ғирирасон дар таъмини аҳоли бо маводи ғизоӣ ва даромад нақши ғиридиҳандаро хоҳанд дошт. Аммо, дар айни замон, хоҷагиҳои шахсии ғирирасон нақши ҳалкунанда доранд - онҳо сарчашмаи асосии маблағи пулӣ ва маводи ғизоӣ барои бисёр оилаҳо буда, ҳамзамон аъзоёни онро ба кор таъмин мекунад. Аз ин рӯ, зарур аст, ки оид ба дастгирии онҳо тадбирҳои андешида шаванд, зеро ин аз як тараф ба ҳалли амнияти озуқаворӣ минтақа ва умуман кишвар ва аз тарафи дигар, ба ҳалли мушкилоти иҷтимоии сокинони деҳот мусоидат хоҳад кард.

Ҳочаев Г.И. вазифаҳои иҷтимоӣ ва шахсии ХШЁ-ро дуруст ва одилона қайд мекунад. Зеро ӯ иброз менамояд, ки вазифаи ҷамъиятии ХШЁ аз он иборат аст, ки онҳо барои ҷомеа чунин маҳсулоте истеҳсол менамоянд, ки талаботи онҳо аз ҳисоби корхонаҳои кишоварзӣ пурра қонеъ карда намешавад. Инчунин онҳо дар ташаккули даромадҳои миллӣ ва даромади бучети давлатӣ иштирок мекунад. Вазифаи шахсии ХШЁ аз худтаъминкунии аъзои он бо маҳсулоте мебошад, ки аз истеҳсоли иҷтимоӣ ба даст оварда намешавад, аз ташаккули даромади воқеии одамоне, ки дар он меҳнат мекунад, иборат аст. Дар ин ҷо инчунин иштироки ХШЁ дар раванди такрористеҳсоли қувваи корӣ ва баробар кардани сатҳи зиндагии гурӯҳҳои ҷудогонаи аҳоли дохил мешаванд. Ин ду вазифа бо ҳам зич алоқаманданд. Ҳамин тавр, хангоми фурӯши маҳсулоти изофа дар бозор (вазифаи иҷтимоӣ), деҳқон қисми зиёди онро (вазифаи шахсӣ) барои худ нигоҳ медорад [6].

Қобили зикр аст, ки В.А. Белянов хусусиятҳои зарурияти мавҷудият ва имконияти ба роҳ мондани ХШЁ - ро баррасӣ намудааст. Ба ақидаи олим, талабот ба маҳсулот ва сатҳи нокифояи даромади гурӯҳҳои алоҳидаи аҳолиро дар доираи ХШЁ муайян кардан ба мақсад мувофиқ аст. Ҳамчунин, муаллиф қайд менамояд, ки такрористеҳсолкунии васеъ дар ХШЁ танҳо дар давраи таъсисёбии хоҷагиҳо ё дар давраи рушди истеҳсолоти иҷтимоӣ ба амал омада метавонад.

Ба ақидаи мо, ин тавзеҳот хусусан дар шароити муносири Тоҷикистон муҳим мебошанд, зеро ҳама шартҳои оид ба зарурат ва имконияти мавҷудияти ХШЁ, инчунин барои такрористеҳсоли васеи он иҷро мешаванд. Ҳамин тавр, дар шароити коҳишёбии умумии истеҳсолоти кишоварзӣ, талабот ба истеҳсолот ба миён меояд, сатҳи пасти даромади аҳолии деҳот (хусусияти зарурат ба мавҷудияти ХШЁ) ва инчунин коҳиши истеҳсолоти иҷтимоӣ (хусусияти имконияти мавҷудият ва такрористеҳсоли васеи ХШЁ) ба назар мерасад. Дар нақша вазифаҳои иҷтимоии хоҷагиҳои ғирирасон оварда шудааст.

Нақша.-Аҳамияти иҷтимоӣ-иқтисодии хоҷагиҳои шахсии ғирирасон

Аз нақшаи пешниҳодшуда мушоҳида мешавад, ки аҳамиятҳои зикршуда барои беҳтар шудани вазъии иҷтимоӣ-иқтисодии деҳот ва сатҳи зиндагии аҳолии он муҳим мебошад.

Аҳамияти иҷтимоии ХШЁ дар вазифаҳои тарбиявӣ ва фароғатӣ зоҳир мешавад. Дар натиҷаи вазифаи тарбиявӣ ҷавонон ба корҳои кишоварзӣ ҳамроҳ шуда, ташаббус, самаранокӣ ва мустақилият дар онҳо ташаккул меёбанд. Ғайр аз он, меҳнати мӯътадили ҷисмонӣ, истеъмоли маҳсулоти аз ҷиҳати экологӣ тозаи маҳсулоти истеҳсоли худӣ

ба бехтар шудани саломатӣ мусоидат мекунад.

Бо вучуди ин, дар баробари ҷиҳатҳои мусбии аҳамияти иҷтимоӣ, ҷиҳатҳои манфиро низ қайд кардан мумкин аст. Ҳамин тавр, ХШЁ кадрҳои баландиҳтисосро аз истехсолоти иҷтимоӣ дур мекунад ва онҳоро дар қорҳои ғайриҳтисосӣ ҷалб мекунад.

Зимнан, пас аз ҷудо шудан аз истехсолот дар баҳши иҷтимоӣ мақоми иҷтимоии қорҳои соҳибхтисос пас аз ҷанд лаҳза метавонад қоҳиш ёбад, зеро мушкilotи бо ҷойи қорҳои минқунӣ бо сабаби гум кардани таҳассус (масалан, барқӣ, муҳосиб) ба вучуд меояд. Дар баробари ин, дигар муҳимияти иҷтимоӣ иқтисодии ХШЁ-ро низ қайд кардан зарур аст:

➤ ХШЁ дар таъмини шугли аҳоли дар минтақаҳои деҳот, ки бештари аҳолии он дар ҳолати бекорӣ доимӣ қордоранд, аҳамияти хело қалондорад;

➤ аҳамияти ХШЁ дар ташаккули иҷтимоӣ иқтисодии қорҳои хонаводаҳо, махсусан дар истифодаи сарчашмаи табиӣ ва сарфа намудани захираҳо, инчунин сармоя басо бузург аст.

Хулоса

Дар мақола ақидаҳои олимони ватанию хориҷӣ оид ба ҷанбаҳои иҷтимоӣ иқтисодии ҳоҷаҳои шахсии ёрирасон мавриди таҳқиқ таҳлил қарор дода шуд. Дар асоси ақидаҳои олимони вазъи ҳоҷаҳои мазкур дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шуд ва ҷиҳати рушди онҳо тавсияҳои илман асоснок пешниҳод гардид.

Ҳамзамон метавон мушоҳида кард, ки дар давраи истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон нақши ХШЁ бузургтар гардид ва ҳиссаи онҳо дар истехсоли маҳсулоти кишоварзӣ афзоиш ёфт. Аз ин рӯ, дар шароити қунунӣ рушди ҳоҷаҳои шахсии ёрирасон дар ҳалли масоили иҷтимоӣ иқтисодии кишвар ва таъмини ҳадафҳои милли нақши муҳим дорад. Яъне онҳо аз як тараф, дар ҳалли таъмини амнияти озуқаворӣ кишвар мусоидат менамоянд ва аз тарафи дигар, як қатор вазифаҳо амалӣ месозанд, ки онҳо ҳадафҳои аввалиндараҷаи ҳукумат ба шумор мераванд. Дар шароити имрӯза, ки вазъи иқтисодӣ иҷтимоӣ кишвар дар ҳолати номусоид қарор дорад ва манотиқи оламро вабои COVID – 19 тақрор ба тақрор таҳдид мекунад, тавсияҳо оид ба рушди ҳоҷаҳои шахсии ёрирасон, худтаъминқунӣ бо маҳсулоти озуқаворӣ хушсифати экологӣ ва ташаккул ёфтани даромади оилаҳо дар деҳот яке аз ҳадафҳои асосии давлат мебошад.

Адабиёт

1. Копач К.В. Личное подсобное хозяйство сельского населения и его интеграция с предприятиями агропромышленного комплекса. - 2-е изд., пере-раб. и доп. — М.: ФГНУ «Росинформагротех», 2002. — 312 с.

2. Шмелев Г.И. Эффективность производства в хозяйствах населения // Проблемы прогнозирования, 1999. - № 6. - С. 137-149.

3. Абдуллаев В.В. «Экономический механизм развития личных подсобных хозяйств населения в условиях рыночных отношений» - Дисс. к.э.н. – Махачкала, 2003. - С.58-62.

4. Исмоилов С. Б. Проблемы формирования и развития многообразий форм собственности в аграрном секторе экономики (на материалах сельскохозяйственных предприятий Республики Таджикистан) : Дис. канд. экон. наук : 08.00.05 - Душанбе, 2004 154 с. РГБ ОД, 61:04-8/2662.

5. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба маҷлиси олии Ҷумҳурии Тоҷикистон - Душанбе, 2019 (26.12.2019).

6. Ходжаев Г.Х. Социально-экономическая роль личного подсобного хозяйства в условиях перехода к рыночным отношениям : Дис. канд. экон. наук : 08.00.01 - Душанбе, 1999 131 с. РГБ ОД, 61:00-8/493.

7. Брытков М.А. Личные подсобные хозяйства в системе продовольственного обеспечения страны // Аграрная наука, 2000. - № 2. - С. 3.

АННОТАЦИЯ

НАУЧНЫЕ АСПЕКТЫ ПОЗИЦИЙ ПОДСОБНЫХ ХОЗЯЙСТВ В РЕШЕНИИ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

В данной статье рассматриваются научные аспекты места личных подсобных хозяйств в решении продовольственной безопасности. Изучены научные идеи ученых по данному вопросу. Выявлено, что развитие личного подсобного хозяйства - необходимый фактор и обязательное условие гарантированного получения средств существования для большинства сельских семей в условиях формирующейся рыночной экономики. Сельское население вынуждено заниматься личным подсобным хозяйством как основным источником получения продуктов питания и мотивом в обеспечении денежных доходов семьи.

Ключевые слова: научные аспекты, личные подсобные хозяйства, продовольственная безопасность, рыночная экономика, доход, семейный доход.

ANNOTATION

SCIENTIFIC POSITIONS OF PERSONAL AUXILIARIES IN FOOD SECURITY SOLUTION

This article discusses the scientific position of personal subsidiary plots in addressing food security. Studied the scientific ideas of scientists on this issue. It has been revealed that the development of personal subsidiary plots is a necessary factor and a prerequisite for guaranteed livelihoods for most rural families in an emerging market economy. The rural population is forced to engage in personal subsidiary plots as the main source of food and the motive in ensuring family income.

Keywords: scientific aspects, personal subsidiary plots, food security, market economy, family income.